

В.Г. Щербак

ТЕНДЕНЦІЇ ПОШИРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРАЦІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті викладено результати досліджень у сфері інтелектуальної праці як чинника розвитку трудового потенціалу, визначено сучасні трихвильові різновекторні тенденції змін у структурі ринку праці, функціональні особливості інтелектуальної праці.

Ключові слова: інтелектуальна праця, творчість, креативність, часоємність, імовірність.

Рис. 1. Літ. 10.

В.Г. Щербак

ТЕНДЕНЦИИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ТРУДА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА

В статье изложены результаты исследований в сфере интеллектуального труда как фактора развития трудового потенциала, определены современные 3 волны разновекторных тенденции изменений в структуре рынка труда, функциональные особенности интеллектуального труда.

Ключевые слова: интеллектуальный труд, творчество, креативность, времяемкость, вероятность.

V.G. Shcherbak

DISTRIBUTION TRENDS FOR INTELLECTUAL LABOUR AS A FACTOR OF LABOUR POTENTIAL DEVELOPMENT

The article presents the results of the research in the field of intellectual labour as a factor of labour potential development; it also determines 3 current waves of multivector trends of changes in the structure of labour market as well as functional peculiarities of intellectual labour.

Keywords: intellectual labour; creative work; creativity; duration; probability.

Постановка проблеми. Проголошення курсу на впровадження інноваційної моделі розвитку економіки України, закріплення права на різноманітність форм і видів власності вимагає системи управління знаннями і, відповідно, розробки та реалізації стратегії захисту інтелектуальної власності. Інтелектуальна праця втілюється у запасі й потоці знань, творчих (креативних) здатностей, досвіду рішення інноваційних проблем, культурі й мотиваціях розумової праці, які підвищують доходи людини, фірми й суспільства. Носієм індивідуальної інтелектуальної праці є фахівець, інноватор. Вона втілюється в об'єктах інтелектуальної власності й авторських прав, створює інтелектуальний потенціал фірми, який включає специфічні нематеріальні активи фірми, які використовують для забезпечення й підтримки конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень. Під впливом науково-технічного прогресу відбувається формування нових видів послуг на основі використання інформаційних технологій і комп'ютерної техніки. На основі цих процесів виникла теорія М. Кастельса про постіндустріальну економіку як інформатизоване господарство. У своєму дослідженні [7, 18] вчений вперше ввів поняття постіндустріального інформаційного суспільства. Нові знання, які мають інформа-

ційну основу і втілюються в інноваціях через новітні технології та виробництво конкурентної продукції, знаходяться в основі економіки знань. Провідні вітчизняні фахівці (В.М. Геєць [3; 10], А.А. Гриценко [10], В.І. Голіков [10], П.С. Єщенко [10], М.І. Зверяков [10], А.В. Мар'єнко [10], Б.Є. Кваснюк [10], С.І. Кирєєв [10], А.К. Покритан [10], В.П. Семиноженко [3] та ін.) дали визначення інновативно-інноваційного шляху розвитку економіки, яке, на відміну від просто інноваційного, пов'язується, перш за все, з фундаментальними надбаннями, створеними у науково-технічному середовищі даної країни та за своїм змістом має бути модернізаційним проектом як економіки, так і суспільства в цілому [3, 8; 10].

Невирішені частини проблеми. Інтелектуальна праця пов'язана з такими характеристиками, як інтенсивність і продуктивність, тобто результативність залежить від здатностей працівників. У зв'язку з тим, що суспільна інтелектуальна праця витрачається тільки в різноманітних конкретних видах, зовні можна бачити тільки конкретну працю, а об'єктивно сформовану суспільну працю зовні не видно, її можна уявити лише в абстракції. Тому інтелектуальну працю можна назвати абстрактною працею. Але це не просто вигадана праця, вона реально існує й характеризується тим, що абстрактна наукова праця не просто інтелектуальна праця у фізіологічному змісті, а історично певна форма вираження суспільної праці, яка властива певному економічному укладу. Тобто інтелектуальна праця є одночасно і конкретною, і абстрактною, і ця проблема потребує подальшого дослідження.

Метою дослідження є узагальнення й розвиток методичних основ досліджень поняття інтелектуальної праці, її форм і специфіки прояву на сучасному етапі розвитку економіки.

Основні результати дослідження. У результаті зміни змісту праці підвищуються вимоги до інтелектуальних і креативних здатностей людини. Багато вчених розуміють креативність у вузькому сенсі (акцент робиться на створення чогось нового). Слід зауважити, що визначення креативності в більш широкому розумінні відображає процес самореалізації особистості в процесі створення нового. Процес інтелектуалізації суспільної праці йде по декількох напрямках. Підвищується питома вага кадрів переважно розумової праці у сукупній робочій силі. Під впливом наростаючих вимог постіндустріальної економіки змінюються сутність і принципи освіти, відбувається подальший ріст освітнього рівня й вирівнювання по галузях і професіям у результаті підтягування «малоосвічених» галузей і професій до передових показників. Крім того, стратегічного значення набуває виховання особистості, спрямоване на розвиток ініціативи, креативного мислення на всіх стадіях загальноосвітньої й спеціальної підготовки.

В Україні питома вага фахівців із науковими ступенями серед виконавців науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) становить 20% і залишається незмінною протягом 2001–2006 рр. [4, 16–17]. При цьому їхня чисельність порівняно з 2005 р. збільшилася на 1,6% і склала 21,1 тис. осіб. Загальна кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих науково-технічною діяльністю, які працюють у виробничих підприємствах, складає 2,3 тис. осіб, 18,5% працюють у галузевих науково-дослідних і проектно-кон-

структорських організаціях [3, 222]. Аналіз статистичних даних [6, 27–33] свідчить, що 21% і 22% від загальної кількості аспірантів і докторантів, відповідно, мають підготовку у сфері технічних наук, а 18% і 12% – у сфері економічних наук, що позитивно має відбиватись на рівні науково-технічних розробок, впроваджених на підприємствах. За кількістю наукових фахівців вищої кваліфікації, що припадає на душу населення, наша країна не поступається розвинутих країнам Європи. Разом із тим, динаміка частки докторантів та аспірантів склалася не на користь наук інноваційного спрямування. До певної міри ця тенденція позначається на продукуванні знань у вигляді відповідних наукових і науково-технічних розробок. Зокрема, частка інноваційних розробок технологічного змісту у загальній їх кількості протягом 2002–2007 рр. різко зменшилась.

Інтелектуальна діяльність – це внутрішня діяльність людини. Інтелект є характеристикою внутрішніх процесів професійної діяльності людини (мислення) і забезпечує процес інтелектуальної праці. Інтелектуальна праця виражається у сукупності функціональних можливостей людини; способів і засобів його мислення, різноманітних форм відносин і соціокультурних цінностей. Все це необхідно професіоналу для освоєння нових знань, умінь, навичок, необхідних для досягнення результатів у процесі реалізації поставлених цілей і виробництва нових інтелектуальних продуктів.

Характер праці як форми суспільного поділу праці є визначальним критерієм при виявленні місця різних соціальних груп в економіці й суспільстві. Інтелектуалізація, креативізація та інші зміни характеру праці ведуть до зміни соціальної структури сучасного суспільства. Перехід до постіндустріального суспільства привів до зростання рівня інтелектуалізації праці в розрізі структури наявної робочої сили, структурних змін в національній економіці й появи нових галузей і професій, диспропорції на ринку праці й ринку освітніх послуг.

Інтегративна тенденція в інтелектуальній праці втілюється у процес її креативізації, тобто передбачає зростання його творчого характеру. Теоретиками постіндустріального суспільства вироблено два підходи до творчої складової інтелектуальної праці. Прихильники першого підходу говорять про перехід праці у творчість, при цьому з переходом до постіндустріального суспільства творчість виступає як «заперечення» праці. У межах цього підходу виникла концепція «смерті трудового суспільства». Прихильники другого підходу розглядають творчість як невід'ємний складний елемент праці на всіх етапах історії [2; 5]. Але цілісність праці постіндустріального суспільства має індивідуалізований, особистісний характер на відміну від індустріальної праці, тому, будучи розділеною на часткові функції, праця не може бути узагальненою, нівельованою, абстрактною та індиферентною до особистості працівника.

На основі існуючих теоретичних положень інтелектуальну працю можна визначити як доцільну інтелектуальну діяльність, спрямовану на генерацію нової інформації з метою створення споживчої вартості у вигляді специфічних нематеріальних активів. Це визначення дозволяє виділити двоїстий характер інтелектуальної праці, який проявляється у її ідеальності та матеріальності. Ідеальність інтелектуальної праці, розглянута із соціально-економічних пози-

цій поза залежністю від її конкретних результатів, втілена у сукупності знань, творчих (креативних) здібностей, досвіду вирішення інноваційних проблем, культурі й мотиваціях розумової праці і залежності її результативності від здатностей науковців. Матеріальність втілюється в певній корисній формі й створює споживчу вартість у вигляді специфічних нематеріальних активів, які є інтелектуальною власністю, що визначає якість системи управління, задає темп і характер відновлення технології, стає головною конкурентною перевагою на ринку.

Результати проведених досліджень дозволяють визначити функціональні особливості інтелектуальної праці: творчість, яка втілюється у створенні якісно нових матеріальних й духовних цінностей. Творчий характер інтелектуальної праці вимагає використання в основному інтелектуальних здатностей працівників серед інших зусиль людського організму; креативність, що відбивається у здатності до породження принципово нових незвичайних ідей, які відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення; часоємність, яка відбивається у значному проміжку часу між впровадженням результатів інтелектуальної діяльності, які виражаються в підвищенні ефективності виробництва, і витратами на проведені дослідження; імовірність – це неможливість завжди досягнути запланованого результату. Імовірнісний характер інтелектуальної праці втілюється у тому, що не завжди досягнутий результат може бути позитивним з погляду одержання конкретного ефекту від застосування тієї або іншої розробки. Для інтелектуальної праці також характерна ресурсоемікність, яка втілюється у певних нематеріальних запасах: інформації, фіксованих в документах інтелектуальних досягненнях, знаннях, сформованих відносинах; можливостях: навчанні, інтелектуальних здібностях, фізичному й психічному здоров'ї суб'єктів праці.

У даному контексті інтелектуальні ресурси можна розглядати як: обсяг певного виду інформації, яка виступає джерелом інтелектуальної діяльності людини або колективу; професійно-особистісні особливості фахівця (допитливість, здатність, креативність мислення, компетентність тощо); засоби (прийом, спосіб дії для досягнення чого-небудь), до якого звертаються в необхідному випадку (аналіз, здатність робити обґрунтовані висновки, методи дослідження, логіка мислення тощо).

Інтелектуальна праця насамперед втілюється в інтелектуальний капітал підприємства, який передбачає володіння певними знаннями, практичним досвідом, організаційними навичками і професійною кваліфікацією. В ситуації, коли посилення здатностей працівників за допомогою використання комп'ютерів, Інтернет, високошвидкісних цифрових систем зв'язку тощо робить організацію особливо гнучкою, швидкодіючою, адаптивною й настільки органічною у своєму поведженні, що традиційні статичні інструменти виміру її вартості втрачають свою актуальність. З точки зору дослідження інтелектуального капіталу слід розрізняти два види об'єктів інтелектуальної власності: уречевлений (інтелектуальний продукт і засоби виробництва) і людський (інтелектуальна робоча сила). Регулюються ці об'єкти різними правовими інститутами: перший – правом приватної власності на інтелектуальні об'єкти, другий – правами працівника (трудоим правом і соціально-економічними

правами особистості). Творчі працівники, включені в процес виробництва на основі приватного капіталу, конкуренції, відгороджуються один від одного бар'єрами інтелектуальної власності й заснованої на ній комерційної таємниці. З одного боку, це необхідна умова функціонування капіталу в конкурентній боротьбі з іншими капіталами, а з іншого – перешкода для розвитку творчого процесу як у межах суспільства, так і на окремих підприємствах. Такі обмеження обороту знань та інформації слід розцінювати як перешкоду для здійснення цілей розвитку творчої особистості.

Основні форми використання інтелектуальної праці представлені на рис. 1.

Рис. 1. Форми використання інтелектуальної праці, авторська розробка

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз дозволив визначити сучасні трихвильові різновекторні тенденції змін у структурі ринку праці. Першою тенденцією є зменшення чисельності економічно активного населення, другою – зростання попиту на інженерно-технічні спеціальності, третьою – необхідність здійснення менеджменту інформації й знань. Перша тенденція є дестимулятором, друга і третя – стимуляторами розвитку ринку інтелектуальної праці. Дослідження змісту та сучасних особливостей інтелектуальної праці дозволило сформулювати сутність та особливості інтелектуальної праці, яка має двоїстий характер: абстрактність (розумова діяльність, втілена у сукупності знань, творчих здібностях, досвіді вирішення інноваційних проблем) і конкретність (розумова діяльність втілюється в певну корисну форму, створення споживчої вартості у вигляді специфічних нематеріальних активів). Результати проведених досліджень дозволили визначити функціональні особливості інтелектуальної праці: творчість (створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей), креативність (здатність до породження принципово нових незвичайних ідей, які відхиляються від традиційних або прийнятих схем мислення), часоємність (значний проміжок часу між впровадженням результатів інтелектуальної діяльності і витратами на дослідження), імовірність (неможливість завжди досягнути запланованого результату).

1. Бідак В., Копистянська Х., Ноджак Л. Когнітаріат як інноваційний суб'єкт регіональних суспільних систем (соціогуманістичні аспекти). – Львів: ІРД, 2006. – 119 с.

2. *Бородин В.А.* Менеджмент в инновационной сфере экономики / Отв. ред. В.В.Титов. – Новосибирск: ЭКОР, 1996. – 163 с.
3. *Геєць В.М., Семиноженко В.П.* Інноваційні перспективи України: Монографія. – Х.: Константа, 2006. – 272 с.
4. *Данилишин Б.М., Куценко В.І.* Освіта, наука і виробництво у контексті вимог Болонської декларації // Вісник НАН України. – 2007. – №3. – С. 14–22.
5. *Зазимко А.З.* Політична економія. – К.: КНЕУ, 2006. – 358 с.
6. Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення. – Х.: Золоті сторінки, 2007. – 96 с.
7. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
8. *Мирошніченко Т.* Інноваційні методи розвитку та регулювання ринку праці як умова підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави // 36. наук. праць ін-ту світової екон. і міжнар. відносин НАН України. – 2004. – №42. – С. 29–42.
9. *Садова У.Я., Андрусичин Н.І., Бачинська М.В.* Інноваційність людського розвитку в світлі детермінант регіональної економіки // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – 2007. – Вип. 3. – С. 40–53.
10. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи / В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк, М.І. Зверяков, А.А. Гриценко, С.І. Киреев, Л.Ю. Возна, А.К. Покритан, П.С. Єщенко, В.І. Голіков, А.В. Мар'єнко; Ред.: В.М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 497 с.

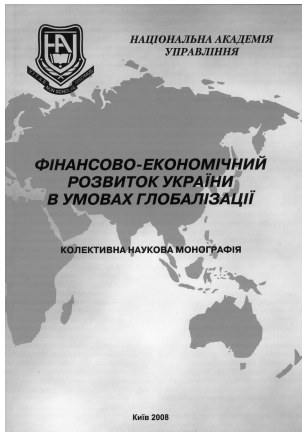
Стаття надійшла до редакції 31.05.2010.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: Колективна наукова монографія / За ред. Я.В. Белінської. – К.: Національна академія управління, 2008. – 212 с. Ціна без доставки – 25 грн.

Монографія присвячена фінансово-економічним проблемам розвитку економіки України в умовах глобалізації. Викладені теоретико-методологічні питання розробки стратегії входження України у світове господарство та формування фінансово-економічного механізму цього процесу. В основу викладу матеріалу монографії покладені багаторічні дослідження науковців в галузі економічної теорії, фінансів та банківської справи, які були апробовані на сторінках авторитетного журналу "Актуальні проблеми економіки" в 2004–2007 роках. В монографії обґрунтовано шляхи забезпечення структурно збалансованого економічного зростання економічної системи України та її ефективного міжнародного співробітництва, визначені напрями вдосконалення всіх ланок господарської системи.